

CSÍKY BALÁZS: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte: Tóth Krisztina. Budapest, MTA BTK TTI – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, 2018. (Collectanea Studiorum et Textuum, I/3. – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 484 old.¹

2019. április elején került bemutatásra Csíky Balázs (†2016) Serédi Jusztinián bíborosról, hercegprímásról, esztergomi érsekről írt posztumusz monográfiája, melyet Tóth Krisztina, az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport tudományos munkatársa szerkesztett a rendelkezésre bocsájtott kézirat gondozásával, a szöveg könyvvé formálásával és a szükséges pontosításokkal, melyeket minden bizonnyal a szerző végzett volna el, ha korai halála közbe nem szól. A szerkesztő által tett betoldások döntően a kötetben, a törzsszövegben, szükség szerint szögletes zárójelben a lábjegyzetekben.

Az előszóban Tóth Krisztina szerkesztő röviden áttekintette a néhai szerző pályáját és jelen könyv megszületését, amelynek alapját Csíky Balázs 2010-ben megvédett doktori disszertációja adta. Továbbá köszönetet mondott mindazoknak az intézményeknek, melyek közösen a kiadásról gondoskodtak.

A kötet bevezetésében (ami az első fejezet) a szerző leszögezi, hogy mik voltak témaválasztási szempontjai, hangsúlyozza, hogy nem törekedett teljességre, lévén – ahogy meg is jegyzi – a kánonjogászati tevékenység elemzése alapos egyházi ismereteket igényel. Lefektette a kutatás szemléletét is, miszerint történettudományos, világi – nem pedig egyházi, teológiai tudományi – szemszögből kutatta a témát, nem elfelejtkezve természetesen, hogy figyelembe vegye azt is, miként tekint magára az egyház, amitől nem elválasztható a transzcendencia sem.

Csíky részletes áttekintést ad mind a feltárt forrásokról, azok jellegéről és eredetéről, valamint a Serédi bíborossal – akár csak érintőlegesen is – foglalkozó eddigi szakirodalomról 1945-től kezdve a közelmúltig. A historiográfiai áttekintés külön figyelmet szentel az egyetemi tankönyveknek is, továbbá annak, hogy elsősorban mely részművek esetében foglalkoztak eddig az egykori hercegprímás működésével. A nyomtatott forrásokkal és forráskiadványokkal is külön alfejezetben foglalkozik a szerző.

A kötet második fejezete a Serédi Jusztinián születésétől esztergomi kinevezéséig tartó időszakról szól. Képet kapunk gyermekkorról, családi hátteréről, származásáról, bencés szerzetesi hivatásának kikristályosodásáról, tanulmányainak folytatásáról. Olvashatunk róla, hogy miként emelkedett ki kortársai közül kánonjogászati képességeinek, tudásának és rátermettségének köszönhetően, amely révén végül fontos szerepet tölthetett be az 1917-ben elfogadott *Corpus Iuris Canonici* (CIC) elkészítésében. Ezen római éveiről is áttekintést nyerhetünk a könyvből.

Fontos és különösen érdekes részlete a műnek, mely az esztergomi érseki székbe kerülésének körülményét tárja az olvasó elé. Miként kerülhetett egy Rómában szolgáló szerzetespap a Bíborosi Kollégium tagjai közé,

¹ Jelen recenzió az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretén belül készült el.

és lett a magyar kormány (gróf Klebelsberg Kuno királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter), valamint Fidelis von Stotzingen bencés prímás apát ellenzése ellenére esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása. Ebben Cesare Orsenigo budapesti apostoli nuncius javaslata is szerepet játszott, aki mindenképpen *homo novus* kinevezését szorgalmazta Csernoch János örökébe, tehát olyat, aki nem püspök még, de képességei és tudása erre megfelelővé teszik. Serédit így Orsenigo jó választásnak tartotta.

A harmadik fejezetben olvashatunk a hercegprímás egyházkormányzati szerepéről, a prímási méltóságról és az abból fakadó joghatóság mi-benlétéről, annak alakulásáról, létéről a két világháború közötti évtizedek során. Vázolja, hogy milyen változások történtek e téren is a trianoni határmódosulások következtében, és mi az, amiben megmaradt a hercegprímás korábbi szerepe. A prímás közjogi szerepét is áttekinti, történeti síkon is, egészen a középkorig visszanyúlva, rátérve a szent római birodalmi hercegi cím 1714-es adományozására, melynek során a hercegprímási cím megszületett. A szerző bemutatja, hogy a hercegprímási méltóságot viselő főpap milyen világi szerepeket töltött be a múltban és a 20. századra ezekből mi az, ami politikai síkon megőrződött számára, s lényegét tekintve a II. világháború végéig, illetve nyomokban a királyság végéig megmaradt, melyek iránt Serédi utóda, Mindszenty József már sikertelenül próbált igénytel fellépni.

A negyedik fejezetben Serédit, mint az embert igyekszik bemutatni a szerző, többeket citálva, hogy ők milyennek látták a hercegprímást, milyen benyomásaik, tapasztalataik és emlékeik maradtak meg róla. Csíky felvázolja a bíboros szerteágazó kapcsolatrendszerét példákkal színesítve, mind a családja, rendje, egyháza és a világi szféra egészét vizsgálva. Továbbá a tudós szerzetespap tudományos pályájának kiemelkedő momentumairól is képet kaphatunk, többek között ennek elismeréseként oxfordi díszdoktorrá avatásáról is. Szakértelmét különféle kánonjogi kérdésekben az éppen pontifikáló pápák is igénybe vették, elismerték.

A következő fejezet Serédi bíboros főpásztori szolgálatába nyújt betekintést. Csakúgy, mint bármely papnak, egy főpap szolgálatának is fontos része kell hogy legyen a lelkipásztori teendők ellátása, noha esetükben magas hivataluknál fogva ez másmilyen, és gyakran hivatalos elfoglaltságaik ebben leszűkítik mozgásukat. Olvashatunk a korszak egyháztartományi és egyházmegyei zsinatairól, Serédi főpapi kötelezettségeiről, mint pl. a bérmlások, de nagy országos és nemzetközi vallási rendezvények megszervezéséről és lebonyolításáról is, mint amilyen a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus vagy a Szent István-év volt 1938-ban. A lelkipásztori mellett egy főpapnak fontos bemutatni egyházkormányzati tevékenységét, Csíky így is tett. Külön tárgyalta a bíboros személyi politikáját, de részlefejezetben írt az Actio Catholica megszületéséről és kibontakozásáról Serédi főpásztorsága idején. Külön alfejezet tárja elénk a hercegprímás meglehetősen ambivalens viszonyát a protestánsokkal, élükön az evangélikus és református egyházi közösségek püspökeivel. Részletesen elemzi a szerző Serédi házassági törvényjavaslatát és az úgynevezett Sztranyavszky-ügyet is. Csíky Balázs a hatodik nagy fejezetben foglalkozott az Árpád-házi szentek tiszteletével, tematikusan vázolja a Szent Imre-év, a már említett Szent István-év (és az Eucharisztikus Kongresszus) történetét.

A hetedik fejezet történeti kontextusba helyezve elemzi a felvidéki egyházkormányzat alakulását Trianont követően és a visszacsatolások fényében, azok következményét, taglalva a birtokügyek kérdéskörét is a vonatkozó peres eljárásokkal egyetemben. Mint tudjuk, az Esztergomi Főegyházmegye területét az I. világháborút lezáró békediktátum szétszakította: a déli területek megmaradtak a Magyar Királyság uralma alatt, míg az északiak a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá kerültek. Értelemszerűen ez megnehezítette az esztergomi érsek számára, hogy érvényesítse joghatóságát az egész főegyházmegye felett.

Csíky a nyolcadik fejezetben a földkérdés elemzését és a katolikus nagyjavadalmások státuszát helyezte vizsgálata középpontjába. Történeti áttekintés után tér rá a Serédi alatti helyzet, a fennálló állapotok és változások bemutatására. A földkérdés rendezetlensége a korszak egyik legégetőbb társadalmi és gazdasági problémája volt. A szerző nem mulasztja el a politikai hátteret és elképzeléseket sem vázolni.

A kilencedik fejezet mutatja be részletesen a magyar állam és az egyház(ak) viszonyát a Horthy-korszakban: milyen mértékben függött egymástól a kettő, milyen kapcsolatban álltak az egyházak és kiemelten a Serédi vezette Magyar Katolikus Egyház klérusa a nemzeti, keresztény és konzervatív értékrendet valló állami nomenklaturával. Külön kitér a szerző a hercegprímás politikai kapcsolatainak elemzésére, továbbá hogy az évek, évtizedek előrehaladtával ha változott, akkor milyen mértékben és milyen szempontból a felek viszonyulása egymáshoz.

A tizedik fejezet taglalja Horthy Miklós kormányzó utódlásának a kérdését, melyben Serédi hercegprímás aktívan hallatta hangját. Csíky Horthy István kormányzóhelyettesi megválasztásának körülményeit és halálának következményeit is vázolja. A szerző Serédi legitimista szemléletét is bemutatja: a hercegprímás bízott benne, hogy angolszász győzelem után a II. világháborút követően Habsburg Ottó elfoglalhatja jogos helyét a magyar trónon, mint II. Ottó.

A tizenegyedik fejezet foglalkozik a Magyar Katolikus Egyház és a zsidóság kapcsolatával. A szerző számos problematikus kérdést tisztáz és rávilágít, hogy miként tekintett ténylegesen a szélsőjobboldali irányzatokra a katolikus egyház, és hogyan viszonyultak a zsidóságot diszkrimináló intézkedésekhez. Vácsolja, hogy miként értelmezték az antiszemitizmus fogalmát a korszakban. Bemutatja, hogyan látták az egyház részéről az egyes zsidótörvényeket és miként próbáltak védelmet nyújtani az üldözések idején a zsidóságnak a Magyar Katolikus Egyház főpapjai és papjai. Ennek a folyamatnak a nyilas diktatúra alatti betetőzéséről a tizenkettedik fejezet szól, amiképpen arról is, hogy hogyan várta már a háború mielőbbi végét a magyar lakosság, milyen körülményeket élt meg a német és szovjet megszállás alatt a hercegprímás, miként igyekezett szűkös lehetőségei közepette érzékeltetni jelenlétét. A beteg Serédi hosszas szenvedés után végül a többször gazdát cserélő magyar Sionban tért meg Teremtőjéhez, melyről szintén beszámolt írásában a szerző.

A tizenharmadik fejezetben Csíky Balázs összegezte a korábbiakat és levonta végső megállapításait, a tizenegyedik fejezetben pedig a szerkesztő Tóth Krisztina közli az olvasóval szerkesztési alapelveit, a szempontokat, amiket munkája során figyelembe vett és alkalmazott. Mindezt a rövidítések jegyzéke, a források és szakirodalom részletes felsorolása, valamint a

Fraknoi Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa, Sági György által összeállított személynév- és földrajzinév-mutató követi, végezetül pedig a 14 fotót felvonultató képmelléklet.

A könyv előlapján látható három keret, benne két oldalt Serédi egy-egy fotójával, középen az esztergomi bazilika képével, a Máltai Lovagrend Aventinuson álló palotájának kulcslyukát mintázza, melyen átnézve eredetileg a Szent Péter-bazilika kupoláját láthatja a szemlélő. Ez az alakzat fejezetválasztóként is vissza-visszaköszön a könyvön belül. A nevezetes római látnivaló nyitóképként történő felhasználása a már nagybeteg szerző kívánsága volt, e kérés kreatív megvalósításaként került ilyen formában a borítóra. A könyv hátlapján Csíky Balázs rövid bemutatása és a 2010-es doktori disszertációjából kiinduló jelen kötete megszületésének körülményei olvashatók.

Csíky Balázs a Fraknoi Kutatócsoport elődjének, az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoportnak Bolyai-ösztöndíjas tudományos munkatársa volt 2015-től haláláig, szándékában állt disszertációjának könyvként való megjelentetése, de erre már sajnos, mint jól tudjuk, nem maradt ideje; így ezért kolléganője, Tóth Krisztina vállalta el e feladatot.

(ism.: Sági György)

„Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről. II. Szerk.: Varga Tibor László.

**Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2018.
(A veszprémi egyházmegye múltjából, 31.) 731 old.**

A *Folytonos fegyverropogás közepette* címmel 2015-ben szintén Varga Tibor László szerkesztésében megjelent forráskiadvány (vö. *Századok*, 2017. 1. sz. 227–229. pp.) második köteteként látott napvilágot a veszprémi egyházmegye személyi veszteségeit bemutató kötet. Míg a forráskiadvány első része a gazdasági károokra fókuszált és elsősorban a plébániák szintjén, a földreformmal bezárólag elszenvedett veszteségeket jelenítette meg, addig itt az egyes papok és a hívek nagyobb csoportjainak szenvedései kerülnek bemutatásra.

A tíz nagyobb fejezet a szerkesztői koncepcióban három nagyobb tömbbe került. Elsőként a háborúval összefüggésben elhunyt papokra vonatkozó dokumentáció, majd a rabságot szenvedők és menekültek, végül az elüldözöttek iratanyaga kerül közlésre. A kötet 1944 és 1948 közé eső időhatárai jól átgondolt koncepciót tükröznek, felismerve, hogy a háborús veszteségektől elválaszthatatlanok a szovjetizálás első évei, a német kitelepítés és a hadifoglyok hazatérése. A források teljes körű közreadásából egy tétel hiányzik: szenzitív jellegük miatt a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszakról szóló beszámolók kimaradtak a kötetből.

Az egyes fejezeteket rövid, de informatív iratismertető („iratlegenda”) nyitja, majd az összefoglaló dokumentumok, ezt követően pedig az egyedi esetek következnek, amelyek megrendítő olvasmányok még a korszakkal foglalkozó kutató számára is. Mindaz, amit a háborúról általában tudunk és egyházmegyei vonatkozásban is sejtünk, az a maga nyers brutalitásában köszön vissza: gyilkosság, hullarablás, templomok és civilek kifosztása,